

ONA TILINI O'QITISHDA FILOLOG TALABALARNING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Nurimbetova S.K.

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti tayanch
doktoranti*

Tayanch so'zlar: kompetensiya, frazeologiya, frazeologik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya

Ключевые слова: компетентность, фразеология, фразеологическая компетентность, коммуникативная компетентность.

Key words: competence, phraseology, phraseological competence, communicative competence

РЕЗЮМЕ:

Oliy ta'limda talabalarga ona tilini o'qitishdagi kompetensiyaviy tizimdan foydalangan holda natijaga erishish va frazeologizmlar va frazeologik kompetensiya orqali turli metodik usul va uslublardan foydalangan holda talabalarda ona tilini oson o'rganish va o'zlashtirishga doir tajribalarni amalda qo'llashni tadbiiq etishdan iborat.

РЕЗЮМЕ:

В высшей школе это достижение результатов с использованием компетентностной системы при обучении студентов родному языку, а также применение опыта легкого изучения и усвоения студентами родного языка с использованием различных методических приемов и методов через фразеологизмы и фразеологическую компетентность.

SUMMARY:

In higher education, it is to achieve results using the competence system in teaching the native language to students, and to apply the experiences of easy learning and acquisition of the native language in students using various methodological methods and methods through phraseologisms and phraseological competence.

Hozirgi vaqtga kelib jahon ta'lim tizimida ona tilini talabalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib o'rgatishni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, filolog talabalarga o'z ona tilini qo'shiqlar va ertaklar asosida o'rgatish bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari alohida ahamiyatga molik bo'lib, ushbu xorijiy tajribalarni o'rganish va hamkorlik tadqiqotlarini olib borish zaruriyatga aylanganini izohlaydi. Bunda oliy o'quv yurti filolog talabalariga ona tili darsi orqali frazeologik kompetensiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan, ona tili talaffuzini

she'r, qofiyalar, tez aytishlar, qo'shiq, o'yin, ertaklarni multimedia vositalari orqali o'rgatish metodikasini takomillashtirish, zamonaviy ta'lim standartlariga va talablariga javob bera oladigan metodik qo'llanmalarni yaratish, xorijiy tajribalarni o'rganish va o'z ona tillarini puxta o'zlashtirishlari uchun poydevor yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda ona tili darslarida innovatsion ta'lim texnologiyalari muhim o'rinni egallashi, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tadbiq etish eng muhim strategik resurslardan biriga aylanmoqda. Shuni inobatga olgan holda, tadqiqot ishi mazmunidan kelib chiqib "kompetensiya", "kompetentlik", «frazeologik kompetentsiya» tushunchalarining mazmun-mohiyatini chuqurroq tahlil qilish tadqiqotning vazifalaridan biri bo'lib bu tushunchalarni keng qamrovli ilmiy tahlil etdik.

So'nggi paytlarda ta'lim jarayonida "kompetensiya", "kompetentlik" va «frazeologik kompetentsiya» tushunchalariga almashtirish, olimlar va mutaxassislarni ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvi asosida ta'lim jarayonini qayta tashkil etishga chaqirmoqda. Ta'kidlash joizki, bugungi kunda barcha fanlarni o'qitish jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv tadbiq etilmoqda. Zamonaviy ta'limda ona tilidan fanga oid bilim, ko'nikma, malaka berishning o'zi yetarli emas. Qolaversa, hosil qilingan bilim, ko'nikma, malakalarni turli vaziyatlarda amaliy qo'llash malakasini shakllantirib berish kerakligi bugungi kun talabini tashkil etadi. Qayd etish joizki, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish layoqatini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim bo'lib, talabalarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarni hosil qiladi. Bu tendensiya, adabiyotlarda qayd etilganidek, yangi konseptual asos sifatida qaralmoqda.

"Kompetensiya" so'zi ilk bor 1955-yilda N.A.Xomskiy tomonidan qo'llangan bo'lib, tilni ishlatish jarayonida "faoliyatga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui sifatida" talqin etilgan, "kompetensiyaviy yondashuv" esa ta'limda natijaviylikni ko'rsatuvchi omil sifatida qayd etilgan.

"Kompetensiyaga asoslangan yondashuv (competence based approach)" tushunchasi asosida "kompetensiyaga asoslangan til o'qitish (competence based language teaching)" tushunchasi, keyinchalik esa "kompetensiyaga asoslangan ta'lim (competence based education)" tushunchasi yuzaga keladi.

Oliy o'quv yurti talabalariga ona tilini o'qitishda frazeologik kompetentsiyani shakllantirishda quyidagi yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi:

1) kompetent (kompetensiyaviy) yondashuv kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarining yaxlit tizimini va ta'lim oluvchilarning shaxsiy mas'uliyatini shakllantirishga yordam beradi;

2) shaxsga yo'naltirilgan yondashuv har bir talaba bilimlarni mustaqil o'zlashtirishi va amalda qo'llashi;

3) o'z faoliyatini rejalash-tuzishi, uning natijalarini tahlil qilishi va baholashi;

4) talabalarning jamoada hamkorlik munosabatlarini o'rnatish ko'nikmalarining shakllanishi;

5) kommunikativ-kognitiv yondashuv muammoli nutqiy va ijodiy vazifalar lingvistik, reproduktiv-mashq qilish vazifalaridan ustun bo'lishini;

6) tizimli yondashuv asosida talabalarda o'zaro aloqador malakalarni tadqiq qilish, tizim va muhitning o'zaro munosabati;

7) talabalarning nutq faoliyatiga ko'ra variantlilikini ta'minlash, tizimdagi dinamikani o'rganish, rivojlanayotgan yaxlitlik deb tavsiflashga yordam beradi.

D.A.Ivanovning izohlashicha "Kompetensiyaga asoslangan yondashuv - bu mehnat bozori ehtiyojlarini muvofiqlashtirishga urinish asosida ta'lim natijasiga qaratilgan yondashuv bo'lib natijada egallangan ma'lumot miqdori emas, insonning turli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyati» deb ta'kidlashiga, S.V.Kirdyankina kompetensiyaga asoslangan yondashuv jamiyatning davlat buyurtmasiga muvofiq ta'lim jarayonini yangidan loyihlashtirish deb hisoblashiga asos bo'lgan .

Tadqiqot davomida aniqlashimizcha ba'zi kompetensiyalar, boshqalariga nisbatan umumiy yoki ahamiyatliroq bo'ladi. Shunga ko'ra ularni uchta darajaga ajratish mumkin:

1) Tayanch kompetensiyalar – ta'lim mazmunining umumiy (metapredmet) qismiga tegishli;

2) Umumiy kompetensiyalar – ma'lum doiraga kiruvchi o'quv predmetlari va ta'lim sohalariga tegishli;

3) Fanlarga oid kompetensiyalar – oldingi ikkitaga nisbatan xususiy hisoblanib o'quv fani doirasida shakllantiriladi.

Ilmiy pedagogik, psixologik manbalarda berilishicha, kompetensiya, kompetentlilik o'ta murakkab, ko'p qismli, ko'pgina fanlar uchun ahamiyatli bo'lgan tushunchalardir. Shu boisdan uning talqinlari ham hajman, ham tarkibiga ko'ra, ham ma'no, mantiq mundarijasi jihatidan turli-tuman ma'nolarni bildiradi. Atamaning mohiyati "samaradorlik", "moslashuvchanlik", "yutuqlilik", "muvaffaqiyatlilik", "tushunuvchanlik", "natijalilik", "uquvlilik", "xossa", "xususiyat", "sifat", "miqdor" kabi tushunchalar asosida ham tavsiflanmoqda.

Bugungi kunda kompetensiya soʻzi - layoqat, kompetentlik layoqatlilik, taʼlimga kompetensiyaviy yondashuv esa egallangan bilim, koʻnikma va malakalarni oʻz shaxsiy, kasbiy hamda ijtimoiy faoliyatlarda amaliy qoʻllay olish layoqatlarini shakllantirishga yoʻnaltirilgan taʼlim yoʻnalishi deb qaralmoqda.

Til taʼlimida ogʻzaki nutq kompetensiyalarini oʻstirish taʼlim oluvchilarning oʻrganayotgan til materiallaridan va olingan axborotlardan oʻz hayotiy faoliyatida oqilona foydalana olish, shu tilda oʻz fikrini ogʻzaki va yozma tarzda mustaqil ifodalay olish va nutqiy vaziyatlarga mos ravishda qoʻllay olish koʻnikmalarini hosil qilish va tilni maqsadli ravishda amaliy qoʻllay olish layoqatini shakllantirishdan iborat.

Frazeologik kompetensiya - bu frazeologik tarkibni bilish va undan muloqot jarayonida foydalanish qobiliyati. Aytish mumkinki, har bir talaba ona tilining frazeologik tizimi haqida tasavvurga ega boʻlishi va bu tizimdan amalda foydalana olishi hisoblanadi.

Koʻp madaniyatli shaxsni shakllantirishda frazeologik kompetensiya muhim rol oʻynaydi. V.N.Telia fikricha, frazeologik birliklar “xalqning oʻyib ishlangan, asrlar davomida ishlangan donoligi, hayotiy tajribasi – madaniyat va mentalitetning asosiy tarkibiy qismlarini aks ettiruvchi til ongini” ifodalaydi. Shunday qilib, til prizmasi orqali dunyo va maʼlum bir madaniyat uchun ayniqsa muhim boʻlgan barcha narsalarning rasmini (modelini, tasvirini) koʻrish va yaratish mumkin. Shuning uchun ham oʻz ona tilini oʻqitish jarayonida frazeologik kompetensiya oxirgi oʻrinni egallamasligi kerak.

Tadqiqodchi L.Pugacheva frazeologik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning bir qismi sifatida qaraladi va leksik kompetensiya bilan oʻzaro bogʻliqdir. Frazeologik kompetensiya maʼruzachining nafaqat nutqda tilning majoziy vositalarini idrok etish va ularni adekvat talqin qilish, balki vaziyat, mavzu va aloqa sohasiga, suhbatdoshlarning holatiga muvofiq foydalanish qobiliyatini nazarda tutishini taʼkidlagan.

Kommunikativ kompetensiyaning lingvistik tarkibiy qismi tilning tizim sifatida tuzilishi haqidagi bilimlarda va ushbu bilimlarni ishlatish koʻnikmalarida namoyon boʻladi. Nutq komponenti talabani muayyan nutqiy vaziyat uchun zarur aloqa vositalarini tanlash qobiliyatida ifodalanadi.

D.Xayms nuqtai nazariga koʻra, kommunikativ kompetensiya quyidagi komponentlarni oʻz ichiga oladi:

- lingvistik (til qoidalari);
- ijtimoiy-lingvistik (dialekt nutqi qoidalari);
- diskursiv (semantik gapning tuzilishini tartibga soladi);
- strategik (suhbatdosh bilan aloqani saqlashni tartibga soladi) .

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-madaniy kompetensiya - bu ona tilida soʻzlashuvchilarning nutqining milliy va madaniy xususiyatlari va ijtimoiy xulq-atvori (odatlar, odob-axloq qoidalari, stereotiplar, tarix, umuman olganda madaniyat) haqida ma'lum bilimlarga ega boʻlish, shuningdek, muloqot jarayonida ulardan foydalanish qobiliyati. Shuni ham aytish joizki, frazeologik kompetensiya tilni bilishning muhim qismidir. Uning tilni oʻrganish bilan integratsiyalashuvi talabalar oʻrtasida samarali muloqot koʻnikmasiga olib keladi.

Adabiyotlar:

1. Alaudinova D. Kompetensiyaviy yondashuv asosida boʻlajak ingliz tili oʻqituvchilarining ogʻzaki nutq malakalarini rivojlantirish metodikasi/ Pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. 20-bet
2. Hymes D. On communicative competence // Sociolinguistics / edited by J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269-293.
3. Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. Учебнометодическое пособие. М.: АГТКи! ИРО. - 2003.- 101 с
4. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с
5. Пугачева Л. Формирование фразеологических компетенций иностранных студентов-филологов. Автореферат. Санкт-Петербург, 2012. 16 с
6. Chomsky N. Language and mind. – New York: Harcourt, Brace & World, 1968. – 342 p.